

Slobodná škola a trojčlennosť

Rudolf Steiner

prvý krát zverejnené v časopise „Trojčlennosť sociálneho organizmu“ 6. augusta 1919

z nemeckého originálu preložil Andrej Szolgay

Verejná starostlivosť o duchovný život vo výchove a v škole sa v poslednej dobe stále viac stáva záležitosťou štátu. Predstava, že školstvo má byť záležitosťou obstarávaná štátom, je v súčasnosti zakorenená tak hlboko vo vedomí ľudí, že ten, kto sa domnieva, že musí otriasť týmto úsudkom, je považovaný za „ideológa“ odcudzeného svetu. A predsa spočíva práve v tejto oblasti života to, čo si vyžaduje to najpochťivejšie zváženie. Pretože tí, ktorí v naznačenom zmysle myslia na „odcudzenosť svetu“, nemajú poňatie, akú svetu odcudzené vec oni sami obhajujú. Naše školstvo obzvlášť prejavuje charakterové rysy, ktoré sú verným obrazom upadajúcich prúdov v kultúrnom živote súčasného ľudstva. Moderné štátne útvary nenasledovali so svojou sociálnou štruktúrou požiadavky života. Ukazujú nám napríklad formu, ktorá je nedostatočná vzhľadom k hospodárskym požiadavkám moderného ľudstva. Túto zaostalosť vtisli aj školstvu, ktoré – potom, ako ho vytrhli z rúk náboženských spoločností – priviedli do úplnej závislosti na sebe. Škola na všetkých svojich stupňoch vychováva ľudí tak, ako ich štát potrebuje k výkonom, ktoré on považuje za nutné. V školských zariadeniach sa zrkadlia potreby štátu. Síce sa veľa hovorí o všeobecnom ľudskom vzdelávaní a podobných veciach, o ktoré sa dnes ľudia snažia, ale moderný človek sa nevedomky cíti ako súčasťou štátneho poriadku v takej miere, že vôbec nepostrehol, ako hovorí o všeobecnom ľudskom vzdelávaní, a v skutočnosti má na mysli vzdelávanie užitočných štátnych služobníkov.

V tejto súvislosti nesľubuje zmýšľanie dnešných socialistických mysliteľov nič dobré. Oni chcú premeniť starý štát na akúsi veľkú hospodársku organizáciu. V nej má pokračovať štátna škola. Toto pokračovanie by veľmi pochybným spôsobom zväčšilo všetky chyby súčasnej školy. Doteraz trčalo v tejto škole ešte mnohé z toho, čo vzniklo v časoch, v ktorých štát ešte nebol vládcom nad školstvom. Človek si prirodzene nemôže prijať návrat nadvlády ducha, ktorý pochádza zo starých čias. Ale bolo by sa treba snažiť vniesť do nej nového ducha rozvíjajúceho sa ľudstva. Tento duch v nej nebude, ak sa štát premení na hospodársku organizáciu a školu preformuje tak, aby z nej vychádzali ľudia, ktorí môžu byť tými najužitočnejšími pracovnými strojmi v tejto hospodárskej organizácii. Dnes sa veľa hovorí o nejakej „jednotnej škole“. Vôbec nezáleží na tom, že si niekto pod touto jednotnou školou teoreticky predstavuje niečo pekného, pretože ak sa škola tvorí organický článok nejakej hospodárskej organizácie, potom nemôže byť ničím pekným.

V súčasnosti musí ísť o to, aby bola škola úplne zakotvená v slobodnom duchovnom živote. To, čo treba učiť a ako treba vychovávať, má byť získané len na základe poznania vyrastajúceho človeka a jeho individuálnych vlôh. Základom výchovy a vyučovania má byť skutočná antropológia. Nikto sa nemá pýtať: Čo potrebuje človek vedieť a byť schopný vykonávať pre existujúci sociálny poriadok? Ale má sa pýtať: Čím je človek nadaný a čo v ňom môže byť rozvinuté? Potom bude možné privádzať

sociálnemu poriadku vždy nové sily vyrastajúcej generácie. Potom bude v tom poriadku stále žiť to, čo z neho urobí celiství ľudia, ktorí do neho vstupujú. Z vyrastajúcej generácie sa však nestane to, čo z nej chce urobiť existujúca sociálna organizácia.

Zdravý vzťah medzi školou a sociálnou organizáciou existuje len vtedy, keď tejto organizácii budú neustále privádzané nové individuálne ľudské vlohy pestované v neobmedzovanom rozvoji. To sa môže diať len vtedy, keď sú škola a výchovný systém postavené v rámci sociálneho organizmu na pôde svojej vlastnej samosprávy. Štátny a hospodársky život má prijímať ľudí vyškolených v samostatnom duchovnom živote, nemá však môcť podľa vlastných potrieb predpisovať vzdelávací proces. To, čo má nejaký človek v určitom veku vedieť a byť schopný vykonať, to musí vziť z ľudskej prirodzenosti. Štát a hospodárstvo sa budú musieť utvárať tak, aby zodpovedali požiadavkám ľudskej prirodzenosti. Štát alebo hospodárstvo nemajú hovoriť: potrebujeme takýchto ľudí pre určitý úrad, preto nám preveruj ľudí, ktorých my potrebujeme a postaraj sa najskôr o to, aby vedeli a mohli robiť to, čo potrebujeme; ale duchovný článok sociálneho organizmu má na základe svojej samosprávy priviesť náležite nadaných ľudí až po určitý stupeň vzdelania, a štát a hospodárstvo sa majú zariadiť podľa výsledkov práce v duchovnom článku.

Netreba sa obávať, že naozaj slobodný samostatne stojaci duchovný život bude vychovávať ľudí odcudzených skutočnosti, pretože život štátu a hospodárstva nie sú ničím oddeleným od ľudskej prirodzenosti, ale je to výsledok tejto prirodzenosti. Naopak, práve vtedy vznikajú takí životu odcudzení ľudia, keď školstvo riadia existujúce štátne a hospodárske zariadenia samotné. Pretože v štáte a v hospodárstve sa musia prijímať stanoviská na základe toho, čo tu je a čo sa dosiahlo doteraz. Pre vývoj vyrastajúcich ľudí sú potrebné úplne iné smernice myslenia a vnímania. Ako vychovávateľ, ako učiteľ, sa s tým človek vysporiada až vtedy, keď sa môže postaviť k tomu, koho vychováva, koho učí, slobodným a individuálnym spôsobom. Smer jeho pôsobenia musí byť závislý iba od poznatkov o ľudskej prirodzenosti, o podstate sociálneho organizmu a podobne, ale nie od predpisov alebo zákonov, ktoré sú dané zvonku. Ak niekto úprimne chce premeniť doterajší spoločenský poriadok podľa sociálnych hľadísk na nejaký iný, tak sa nesmie zľaknúť toho, aby postavil duchovný život – spolu s výchovným systémom a školstvom – do jeho vlastnej správy. Potom budú z takého samostatného článku sociálneho organizmu prichádzať ľudia s horlivosťou a chuťou pre pôsobenie v sociálnom organizme. Z nejakej školy riadenej štátom alebo hospodárskym životom však môžu prichádzať iba ľudia, ktorým táto horlivosť a chuť chýba, pretože pociťujú dôsledok vládnutia ako niečo umŕtvujúce, čo by nemalo na nich byť uplatnené skôr, ako sa stanú vedomými spoluobčanmi a spolupracovníkmi tohto štátu a hospodárstva. Dospievajúci človek má nezávisle na štáte a hospodárstve rásť skrze sily vychovávateľa a učiteľa, ktorý môže voľne rozvíjať cudzie individuálne schopnosti, pretože tie jeho sa smú slobodne uplatňovať.

V mojej knihe „Hlavné body sociálnej otázky v životných nutnostiach prítomnosti a budúcnosti“ som sa snažil ukázať, že v názore na život socialistických straníckych vodcov v podstate len ďalej prežíva do určitého extrému dovedený myšlienkový svet buržoázie posledných troch až štyroch storočí. Je ilúziou týchto socialistov, že ich idey znamenajú úplný prielom tohto myšlienkového sveta. Niečím takým vôbec nie sú, sú len zvláštnym zafarbením buržoázneho životného názoru pocitmi a vnímaním

proletariátu. Toto sa obzvlášť silno ukazuje v postoji, ktorý prijímajú socialistickí vodcovia voči duchovnému životu a jeho začleneniu do spoločenského organizmu. Kvôli mimoriadnemu významu hospodárskeho života v buržoáznom spoločenskom organizme posledných storočí sa duchovný život dostal do silnej závislosti od hospodárskeho života. Stratilo sa vedomie samostatného, na vlastných základoch stojaceho duchovného života, na ktorom má ľudská duša svoj podiel. Názor na prírodu a industrializmus sa podieľajú na tejto strate. S tým súvisí aj to, ako sa v modernej dobe včlenila škola do spoločenského organizmu. Podstatným sa stalo urobiť človeka použiteľným pre vonkajší život v štáte a v hospodárstve. Stále menej sa myslelo na to, že on by ako duševná bytosť mal byť v prvom rade naplnený vedomím svojej súvislosti s duchovným poriadkom vecí, a že prostredníctvom tohto vedomia by dal zmysel štátu a hospodárstvu, v ktorom žije. Hlavy sa čím ďalej tým menej riadili podľa duchovného svetového poriadku a stále viac podľa hospodárskych produkčných vzťahov. U buržoázie sa toto stalo pocitovým smerovaním duševného života. Proletárski vodcovia z toho urobili teoretický životný názor, životnú dogmu.

Táto životná dogma by sa stala zhubnou, ak by mala byť základom pre budovanie školstva v budúcnosti. Pretože v skutočnosti predsa naozaj nemôže z akokoľvek skvelého hospodárskeho útvaru sociálneho organizmu vyplynúť žiadne pestovanie pravého duchovného života, obzvlášť žiadna produktívna školská inštitúcia, musela by teda spočiatku byť nejaká inštitúcia postavená na pokračovaní starého myšlienkového sveta. Strany, ktoré chcú byť nositeľmi novej podoby života, by museli naďalej nechať starostlivosť o duchovno v školách nositeľom starých svetonázorov. Avšak pretože za takých okolností nemôže vzniknúť vnútorná väzba vyrastajúcej generácie k starej generácii, musel by duchovný život stále viac upadať. Vďaka ľživému zotrúvaniu v životnom názore, ktorý by pre nich nemohol byť prameňom vnútornej sily, by duše tejto generácie spustli. Ľudia by boli bytosťami bez duše uprostred spoločenského poriadku, ktorý vzišiel z industrializmu.

Aby sa to nestalo, snaží sa Hnutie za trojčlenný sociálny organizmus o úplné odpojenie vyučovacieho systému od štátneho a hospodárskeho života. Sociálne začlenenie osobností podieľajúcich sa na vyučovacom systéme nemá závisieť od žiadnej inej moci, ako od ľudí, ktorí sa ním zaoberajú. O správu vyučovacích zariadení, usporiadanie vyučovania a o učebné ciele sa majú starať iba osoby, ktoré zároveň učia alebo sú iným spôsobom produktívne činné v duchovnom živote. Každá taká osoba by svoj čas delila medzi vyučovanie alebo inú duchovnú tvorbu, a spravovanie vyučovacieho systému. Kto sa odhodlá bez predsudkov pustiť do posúdenia duchovného života, ten môže vidieť, že živá sila potrebná pre organizovanie a spravovanie systému výchovy a vyučovania, môže vyrásť v duši len vtedy, ak človek aktívne stojí vo vyučovaní alebo v inej duchovnej tvorbe.

V súčasnosti to plne potvrdí len ten, kto bez zaujatosti vidí, že pre vybudovanie nášho rozvráteného spoločenského poriadku je nutné otvoriť nový prameň duchovného života. V článku „Marxizmus a trojčlennosť“ som poukázal na Engelsovu správnú, ale jednostrannú myšlienku: „Namiesto vládnutia osobám nastúpi spravovanie vecí a riadenie produkčných procesov.“ Ako je tá myšlienka správna, rovnako je správna aj iná – že v spoločenských poriadkoch minulosti bol život ľudí možný preto, lebo zároveň s riadením produkčných procesov boli riadení aj ľudia. Ak toto spoločné riadenie ľudí a produkčných procesov pominie, tak ľudia musia prijímať

zo slobodného samostatne stojaceho duchovného života životné podnety, ktoré v nich predtým pôsobili prostredníctvom doterajších impulzov od vlády.

K tomu navyše patrí ešte jedna vec: duchovný život prospieva len vtedy, keď sa môže rozvíjať ako jednota. Z toho istého rozvoja duševných síl, z ktorého pochádza svetonázor uspokojujúci a podporujúci človeka, musí tiež prichádzať produktívna sila, ktorá z človeka robí správneho spolupracovníka hospodárskeho života. Praktickí ľudia pre vonkajší život budú vychádzať predsa iba z takého vyučovacieho systému, ktorý dokáže zdravým spôsobom rozvíjať aj vznešenejšie svetonázorové popudy. Spoločenský poriadok, ktorý iba spravuje veci a riadi produkčné procesy, by sa postupne musel dostať celkom na scestie, ak by mu neboli privádzaní ľudia so zdravo rozvinutými dušami.

Nové budovanie nášho spoločenského života musí teda získať silu zriadiť nezávislý výchovný systém. Ak nemajú „vládnuť“ ľudia nad ľuďmi starým spôsobom, potom musí byť vytvorená možnosť, aby sa slobodný duch stal v každej duši kormidelníkom života s takou silou, ako je to v každej ľudskej individualite možné. Tento duch sa však nedá potlačiť. Zariadenia, ktoré by chceli riadiť školstvo na základe čírych hľadísk hospodárskeho poriadku, by boli takým pokusom potlačiť tohto ducha. Viedli by k tomu, že slobodný duch by na základe svojich prirodzených predpokladov neustále revoltoval. Kontinuálne otriasanie spoločenskej stavby by bolo nutným dôsledkom poriadku, ktorý by chcel na základe riadenia výrobných procesov zároveň organizovať školstvo.

Kto chápe tieto veci, pre toho bude jednou z najdôležitejších dobových požiadaviek založenie ľudského spoločenstva, ktoré energicky usiluje o slobodu a samosprávu výchovného a vzdelávacieho systému. Všetky ostatné nevyhnutné potreby tejto doby nenájdu svoje uspokojenie, ak sa nebude na túto oblasť správne nahliadať. A pre získanie tohto správneho náhľadu vlastne treba len nezaujatý pohľad na podobu nášho súčasného duchovného života s jeho rozháranosťou, s jeho zanedbateľnou nosnou silou pre ľudskú dušu.